

AVATARURILE ZIARISTICII ROMÂNEȘTI LA SFÂRȘITUL SECOLULUI XIX ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX

*

THE AVATARS OF ROMANIAN JOURNALISM AT THE END OF THE 19TH CENTURY AND THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

*

LES AVATARS DU JOURNALISME ROUMAIN À LA FIN DU XIXE SIÈCLE ET AU DÉBUT DU XXE SIÈCLE

Dr. Constantin Cheramidoglu¹

Rezumat: *Articolul prezintă situația presei românești la sfârșitul secolului XIX și începutul celui următor, din punct de vedere al profesiei de gazetar. Este perioada în care statul român se modernizează, iar presa capătă un rol important în acest proces. Profesia de gazetar este percepută altfel de societate, dar și de jurnaliști. Greutățile pe care le întâmpinau gazetarii în activitatea lor sunt analizate în mai multe articole din ziarele timpului, iar statutul lor profesional este viu discutat. Ziarăștii devin conștienți de puterea lor dar și de obligațiile lor față de cititori și de societate.*

Cuvinte cheie: *ziaristică, secolul XIX, secolul XX, deontologie profesională, publicul cititor.*

*

Abstract: *The article presents the situation of the Romanian press at the end of the 19th century and the beginning of the next one, from the point of view of the journalistic profession. It is the period in which the Romanian state is modernizing, and the press acquires an important role in this process. The journalistic profession is perceived differently by society, but also by journalists. The difficulties that journalists encountered in their activity are analyzed in several articles in the newspapers of the time, and their professional status is hotly debated. Journalists become aware of their power but also of their obligations to readers and society.*

Key Words: *journalism, 19th century, 20th century, professional ethics, reading public.*

*

Résumé: *L'article présente la situation de la presse roumaine à la fin du XIXe siècle et au début du suivant, du point de vue de la profession journalistique. C'est la période où l'État roumain se modernise et la presse acquiert un rôle important dans ce processus. Le métier de journaliste est perçu différemment par la société, mais aussi par les journalistes. Les difficultés rencontrées par les journalistes dans leur activité sont analysées dans plusieurs articles des journaux de l'époque, et leur statut professionnel est vivement débattu. Les journalistes prennent conscience de leur pouvoir mais aussi de leurs obligations envers les lecteurs et la société.*

Mots clés: *journalisme, 19e siècle, 20e siècle, déontologie, lecture publique.*

Istoria ziaristicii românești reflectă în bună măsură evoluția societății românești și prin urmare cunoașterea ei este indispensabilă unei bune înțelegeri a devenirii societății noastre în întregul ei, pe parcursul ultimelor două secole.

¹ Societatea de Științe Istorice, filiala Constanța.

Despre menirea presei, despre independența ziarelor, despre calificarea ziaristilor de la noi, s-a scris în România aproape de când există ziare în limba română. Cine răsfoiește presa veche întâlnește destul de des articole în care, anonim sau iscălit, ziaristii se războiau între ei pe subiecte profesionale, sau expuneau doct idealurile și dezideratele unei presei superioare calitativ. Astfel, în primăvara anului 1888, în contextul revoltelor țărănești ce agitaseră lumea politică de la noi, ziarul “România liberă” scria: „Răzmerița, aproape potolită cu desăvârșire prin sate, stă cu toată furia ei prin gazetele noastre politice. Nu e chip să stai de vorbă liniștit cu ele și pace. De mai ‘nainte, în ziaristica noastră, erau organe cu care puteai și altele cu care nu puteai discuta; astăzi numărul celor din urmă s-a înmulțit în chip îngrijitor. E cu neputință să mai înțelegi linia de conduită a unora din ele, atât este de cotită, ș-adeșea întreruptă; de asemenea ar fi de prisos a mai ridica la înălțimea unei discuțiuni serioase acușările altora. În primul rând, este afară de orice îndoială că organele personale nu pot avea o mare greutate în publicistică; căci, oricât de valoros ar fi individul ce le inspiră, sau le redactează, rămâne totuși sigur că e un simplu individ, și deci o voce disonantă ce n-are întru nimic a face cu lupta dintre grupările politice. Și valoarea unor asemenea organe este cu atât mai redusă, cu cât aceia care le scot la lumină nu se bucură nici chiar de o valoare personală recunoscută”. Continuă apoi: „O altă categorie de ziare este aceia a ziselor noastre partide politice. Acestea sunt cu atât mai de condamnat, când fac prostii, cu cât la redactarea lor colaborează mai mulți creieri. În rândul acestora intră cele amărâte că au căzut de la putere și cele supărate că nu au ajuns ele acolo unde credeau”².

Un alt exemplu în acest sens îl găsim în paginile ziarului “Lupta” din primăvara anului 1895: „oameni mai pricepuți, oameni care țin condeiul de ziarist în mână de zeci de ani, oameni cu experiența lucrurilor de pe la noi și de prin alte părți, au susținut și susțin că nivelul presei noastre este jos de tot, că se înțelege pe dos rolul și menirea presei și ca o concluziune inevitabilă, o reformă este necesară, dar nu o reformă prin legi și regulamente, care nu pot îndrepta o stare de lucruri intrată în practica vieții de toate zilele, în moravurile noastre, dar o reformă în spirite, în ceea ce gândim și în ceea ce credem, în sfârșit în modul nostru de a privi și de a judeca lucrurile”. Se referea apoi la independența presei de la noi, spunând: „înțeleg că nu este independentă în sensul, că ea aparține întotdeauna sau unui partid, sau unui grup, sau unei individualități politice, mai mult sau mai puțin marcante. Astfel fiind, gazeta nu poate exprima decât vederile acelor care o inspiră, care o întrețin. N-avem prin urmare gazete independente în adevăratul sens al cuvântului și aceasta nu e vina lor, ci a publicului. Fiind încătușată, este explicabil dar, că presa este prea personală și că într-înșea nu poți găsi explicarea și comentarea faptelor și a lucrurilor decât unilateral, dintr-un singur punct de vedere, al lor”³.

² „România Liberă”, an XII. Nr. 3181 din 9 (12) aprilie 1888, p. 1.

³ „Lupta”, an XII, nr. 2559 din 15 aprilie 1895, p. 1.

Despre libertatea presei în România scria în 1899 I. Teodorescu, în contextul în care guvernul la putere încerca măsuri de temperare a atacurilor din presa de opoziție, prin crearea unor publicații partizane ce se vindeau cu doar 5 bani, iar cheltuielile obișnuite de tipărire și distribuție depășeau acel preț infim, dar și prin instigarea la atacuri asupra redacțiilor presei „vinovate”. Exemplificând cu cazuri similare din alte țări, autorul articolului citat insista asupra necesității libertății presei la noi: „mai ales în România nu poate pieri această libertate, pentru puternicul motiv că nu avem o alta. Singura care s-a dezvoltat și a trăit la noi a fost numai ea. (...) De câte ori guvernele au crezut că-și pot bate joc, nepedepsite de legi și oameni, de sentimentele morale ca și de cele naționale, legile, oamenii și sentimentele n-au găsit apărare și salvare decât în inexpugnabila cetate a presei”. Tot acolo se exprimă și o idee ce privea importanța presei din punct de vedere documentar-istoric: „Istoria României și a progreselor ei nu se leagă de nimic mai mult ca de istoria ziarelor ei. Colecția cutărui sau cutărui ziar este și va fi mai importantă pentru istorici ca viața oricărui politician”⁴. Este ideea pe care o regăsim exprimată mulți ani mai târziu, dar cu referire la aceleași timpuri de început ale presei noastre, de cunoscutul ziarist Pamfil Șeicaru: „Ceretând colecțiile revistelor și ziarelor în acei îndepărtați ani ai tinereții, m-am familiarizat cu evoluția spiritului public în România și mi-am fixat în memorie trăsăturile specifice ale fiecărei epoci, tot ceea ce formează aspectele accidentale și trecătoare ale caracterului românesc, precum și aspectele lui neschimbătoare. Vocabularul, stilul, temele, preocupările, concepțiile fiecărei generații mi-au dat, cu o rară putere de sugestie, imaginea multiplă a existenței națiunii noastre de-a lungul unui secol, secolul cel mai important, fiind secolul de formație al națiunii în năzuința ei de a crea un Stat modern”⁵.

Spre sfârșitul anului 1899 Constantin Bacalbașa analiza evoluția presei românești în epoca de până atunci, constatând diferențe importante. Astfel, primele ziare românești dovedeau, scrie ziaristul citat, „o superioritate de temperament politic”. Această pentru că, “în presa de acum 20-30 de ani înjuria era întâlnită mai rar, pasiunea cât de profundă, exprimată dacă nu cu mai multă cumpătate, cel puțin cu o mai mare rezervă de expresii supărătoare”. Ziarele de atunci erau înțelese ca o „tribună politică” prin care partidele își făceau cunoscute publicului ideile de care erau animate, neglijând în schimb latura informativă a presei. Scria deci Bacalbașa: „pentru vechiul ziar politic foarfecile lucrau cu o mare activitate, de asemenea și traducătorul; rubricile originale erau absente, informațiunile lucru necunoscut, cel mult dacă la pagina I-a întâlneai o rubrică în care se înregistrau câteva fapte ale zilei. Iată de ce ziarul românesc era foarte puțin răspândit, tirajul deabia ajungea la 3000 exemplare pentru cel mai răspândit, ziaristii erau puțini și prost plătiți, mijloacele de propagare ale ziarului aproape nule”.

⁴ I. Teodorescu, *Libertatea presei*, în „Adevărul”, an XII, nr. 3660 din 30 septembrie 1899, p. 1.

⁵ Pamfil Șeicaru, *Istoria Presei*, Editura „Paralela 45”, Pitești, 2007, p. 11.

La data la care autorul citat își scria articolul, ziarele de la noi ajunseseră la tiraje de peste 50.000 de exemplare, tipografiile se modernizaseră, apăreau acum și ilustrațiile, într-un cuvânt presa noastră se modernizase. Mai rămâneau însă alte lucruri de făcut, iar Bacalbașa puncta: „Dacă din punct de vedere material și al tehnicii presa noastră nu mai lasă atâta de dorit, este însă un alt punct asupra căruia trebuie de acum insistat. Ziarul românesc trebuie înălțat din punct de privire moral, trebuie adică ca presa să devie în adevăr o putere în stat, pentru ca și ziarele românești să capete autoritatea mare de care se bucură ziarele din străinătate”. Prezentăm în continuare lista măsurilor propuse de C-tin Bacalbașa la 1899 pentru revitalizarea presei românești, remarcând actualitatea lor și astăzi: „Pentru atingerea acestui scop este nevoie: 1) să dispară – precum de atâtea ori am spus-o – limbajul extrem de violent și extrem de injurios; 2) să se ridice multe din sarcinile materiale exagerate care apasă asupra gazetelor; 3) presa să fie slujită numai de ziaști profesioniști consacrați carierei și cinstind cariera; 4) partidele politice să renunțe o dată pentru totdeauna la tristul lor obicei de a întreține o presă a căreia singură menire să fie: insultarea și calomnierea adversarului precum și înjosirea presei în general”⁶.

O comparație interesantă între ziaristică și teatru, mai bine zis între tehnica ziaristică, numită în titlul articolului “Arta ziaristică” și cea teatrală, apărea în ianuarie 1889 în paginile ziarului „Lupta” și credem necesar să o reamintim în acest context: „Ziaristica are și ea regulile de perspectivă și de optică, ca oricare artă și cine se plânge de exagerările ei, de proporțiile mari ce ea dă lucrurilor mici, acela dovedește că voește a o judeca după un pozitivism cu totul prozaic. Exagerările ziarelor nu pot face rău decât celor ce nu sunt deprinși cu regulile artei, care în această privință se aseamănă perfect cu acelea ale teatrului. Așa, este vădit lucru că un actor nu vorbește întocmai cum ar vorbi în societate personajul ce-l reprezintă. Chiar dacă nu ar fi altă deosebire decât ridicarea glasului – lucru ce actorul îl face în scop de a fi auzit de toată lumea – încă aceasta este o deosebire fără a mai semna multe altele. Ei bine, în ziaristică sunt necesități de asemenea natură, nevoile optice, a acustice și a perspectivei ziaristice impun celor ce se dedau la astfel de carieră, de a ridica tonul, de a mări proporțiile, de a colora lucrurile”⁷. Desigur, toate acestea cu măsură, mai spunea ziaristul citat, dar afirmațiile sale sunt cu adevărat valabile pentru presa acelor timpuri și trebuie avute în vedere de toți cercetătorii ce folosesc presa veche ca sursă de documentare astăzi.

Același Constantin Bacalbașa, ce a tratat problemele presei românești în mai multe articole publicate în ziarul „Adevărul”, se oprea asupra crizei ce afecta gazetele românești, considerând că o mare parte a vinei aparținea celor ce recrutau ziaștii și colaboratorii gazetelor respective. Astfel el scria în anul 1898 următoarele: „cauza este că, atât directorii ziarelor personale, cât și directorii ziarelor de partid, aleargă după

⁶ Constantin Bacalbașa, *Progresele presei române*, în „Adevărul”, an XII, nr. 3728 din 8 decembrie 1899, p. 1.

⁷ „Lupta”, an VI, nr. 732 din 11 ianuarie 1889, p. 1.

mai ieftin. Această vânătoare după muncă mai puțin retribuită atrage după sine scăderea calității, introducerea în ziaristică a unor oameni fără vocație, ca să nu zic <<fără altă ocupație>>, în sfârșit această vânătoare ne împinge pe povârnișul pe care ne simțim alunecând. Ce vroți! Când ziariștii sînt recrutați fără nici o cerere de titlu, când vedem acest fapt incalificabil: că unele ziare de partid își completează în opozițiune, cadrele cu foști comisari de poliție și cu foști agenți comunali; când toți acești indivizi fac invazie în presă cu toate resentimentele lor, cu felul lor de apreciere, cu ceea ce îi interesează mai mult pe ei, cu imoralitatea și cu incultura lor, să nu mai vorbim de *elementul străin*”.

În continuare Bacalbașa își exprima opiniile în privința unei teme viu dezbătute în presa vremii: „invaziunea *străinilor*, adică a evreilor, în presă”, scriind următoarele: „Nu sunt partizanul introducerii nemăsurate a străinilor în presă, dar nici nu cer alungarea lor de la locurile mai secundare, ori de la rubricile străine politicii. Ceea ce trebuie neapărat cerut și dobândit în starea noastră culturală, în criza politică și morală prin care trecem, este: 1) Ca toți directorii de ziare, tipărite în românește, să fie Romîni; 2) Ca toți redactorii principali, care scriu articole politice, să fie de asemenea *numai* Romîni”⁸. Două zile mai târziu el revenea asupra subiectului, scriind: „Iată unul din marile cusururi ale presei personale, ale presei cu tiraj; ea este prea îngăduitoare cu primii veniți, ea își deschide coloanele cu prea multă generozitate în fața oricărui străin pribeag și de aici rezultă acea lipsă de autoritate, acea lipsă de prestigiu a ziaristicii romîne”. Iar mai departe critica tinerii nerăbdători să acceadă la atenția publicului: „Iată de ce asistăm la acest nespus scandal, adică, în ziare răspândite, în ziare serioase, vedem studenți de la litere criticând sub pavilionul propriei lor iscălituri, pe d. Hașdeu, pe d. Urechia, pe d. Maiorescu, luând peste picior pe d. Gherea și pe d. Delavrancea, tratând cu dispreț și cu compătimire pe ceilalți literați mai mărunți; de aceea mai vedem cum persoane care n-au dobândit încă dreptul să tragă la sorti⁹ vestejesc în termen foarte energici și iarăși sub propria dar inevitabila lor iscălitură, pe d. Lascăr Catargiu, pe d. Dimitrie Sturdza, pe d. Petre Carp și pe d. Nicolae Fleva și chiar pe diplomații țărilor vecine. Și tot așa în toate chestiile: în artă, în știință, în filosofie, în administrație, în politică, în finanțe”¹⁰.

Despre tinerii nepregătiți sau rău intenționați, ce intrau în lumea gazetărie scria încă din anul 1893 revista „Generația Nouă”, răspunzând unei campanii dusă de alt ziar și apelând iar la paralela cu presa veche românească. „La noi – când au apărut primele organe de publicitate – presa a fost temeinică și curată, nepătată de boalele murdare ale urei, fiind condusă de oameni serioși și onești; se aștepta ca acea fragedă încercare să crească, să se dezvolte, urmând, dacă nu un drum mai larg și mai accentuat întru cât privește moralitatea, cel puțin același. Din nefericire, lucrurile se schimbă, treptat cu înaintarea în vreme. Ziaristica noastră – natural, parte dintr-însa –

⁸ Constantin Bacalbașa, *Presa romînă*, în „Adevărul”, an XI, nr. 3240 din 24 iulie 1898, p. 1.

⁹ Adică vârsta la care puteau fi recrutați pentru serviciul militar, majoratul (n.n. C.C.).

¹⁰ Constantin Bacalbașa, *Presa romînă II*, în „Adevărul”, an XI, nr. 3242 din 26 iulie 1898, p. 2.

în loc de câștig, suferă pierderi enorme și aceasta dintr-o singură cauză: alimentarea redacțiilor cu tineri pătimași. Aceștia, fie din lipsă de seriozitate, fie din alte cauze neprăvăzute, strecoară informațiuni și articolașe blamatorii la adresa cutăruia sau altcuiva, fără ca Directorul, sau redactorul șef să aibă vreo cunoștință...”¹¹.

În vara anului 1899 revista „Transilvania” de la Sibiu, organul de presă al asociației ASTRA, publica raportul secretarului său privind „mișcarea literară română din patrie de la 1 iulie 1898 – 1 iulie 1899”, al patrulea act de acest gen, care se referea și la situația presei românești. În primul rând se constata un regres al ziaristicii românești, din punct de vedere cantitativ. Astfel dacă în anul 1896 erau 11 ziare, în anul 1898 erau doar 9, iar tirajul se redusese de la 19.010 exemplare la 16.460 în aceeași perioadă analizată. Ca explicație pentru aceste reduceri, autorul raportului citat afirmă: „clasa noastră cultă jertfește cu mult mai puțin, decât poporul de rând și că în lipsa unui sprijin suficient, atât presa periodică ca și celelalte ramuri literare nu pot lua avântul reclamat de trebuințele și stările noastre”. Pe de altă parte însă, ținând cont că producția literară era în creștere, ca și interesul publicului cititor, nu se putea deduce că publicul era singurul vinovat: „regresele ziaristicii noastre este a se căuta deci nu numai în cauze externe, ci mai ales și în calitățile sale proprii, în scăderile unei mari părți a organelor noastre publicistice”. Concluzia era: „Cifrele de mai sus sunt cel mai elocvent verdict asupra ziaristicii noastre. Ar fi de dorit ca acele cifre să deschidă ochii celor pe care îi privește și să-i îndemne, ca prin o validitate mai bine cumpănită a forțelor lor, prin abandonarea luptelor purtate mai mult cu armele pasiunii decât ale rațiunii și de multe ori cu desconsiderarea tuturor convențiilor sociale, să încerce a recâștiga terenul pierdut”¹².

Analizând criza din presa românească a anului 1900, cel ce semna cu inițialele E.D.F. (Emil D. Fagure), explica dispariția unor ziare („Drapelul”, „România Jună”, „Patriotul”, „Timpul” și „Constituționalul”) prin alte motive decât cele economice din acea vreme, anume inadecvarea acelor publicații la solicitările publicului românesc. Iată cele două cauze concrete indicate de tânărul ziarist: „întâia e că ziarul nu mai poate fi azi tribuna unei individualități – chiar când acea individualitate ar fi un geniu politic. A doua e că ziarul trebuie să satisfacă o sumă de interese ale diferitelor categorii sociale și să concorde cu multe sentimente publice pentru a deveni o *instituțiune* la adăpostul crizelor sau sezoanelor așa zise <<moarte>>. Mai ales astei din urmă cauze se datorează hecatomba de gazete moarte în cursul anului 1900. Unele au încetat de a fi de acord cu sentimentul public, altele au cercat să creeze curente străine bunului simț al opiniei publice din țară și au plătit cu moartea absurditățile lor”¹³.

În primăvara anului 1901 Constantin Mille publica un interesant articol asupra legăturii dintre ziaristică și literatură, încercând a da o replică lui C-tin Rădulescu

¹¹ „Generația Nouă”, an XIII Seria II, nr. 9 din septembrie 1893, p. 257.

¹² „Transilvania”, an XXX, nr. 7 din 15 iulie 1899, p. 245.

¹³ „Adevărul”, an XIII, nr. 4096 din 19 decembrie 1900, p. 1.

Motru, care într-un alt articol publicat de „Noua Revistă Română” recomanda scriitorilor să încerce a-și publica operele literare în ziare, așa cum se întâmpla pe vremuri. Paralela între presa veche și cea nouă este sugestivă și vom reda în continuare câteva idei ce exprimă cu claritate concepția redactorului de la „Adevărul”, dar în bună măsură și pe cea a majorității jurnaliștilor români de atunci. „Confratele nostru – scrie Mille – deplânge ziarul din trecut, acela a lui Eliade, C.A. Rosetti ori Cesar Boliac, unde se scria literatură și care era ori tribună ori catedră. Ziarul modern este însă cu totul altceva. El tinde din ce în ce să se facă organ de informațiuni, de-a se feri să facă teorii, ci să devie o întregă enciclopedie a faptelor petrecute în timp de douăzeci și patru de ore. Idealul unui ziar bine făcut este ca în cele patru, opt sau douăzeci de pagini cititorul să găsească absolut tot ce privește lumea politică, comercială, literară și întreaga viață socială, fără a omite nimic care ar putea interesa toate clasele și toate profesiunile”. Și Mille explică limpede diferența dintre cele două tipuri de gazete, dar mai ales evoluția concepției publice despre presă, pe care o regăsim similară cu cea de astăzi: „Nu tot așa era gazeta pe timpul lui Heliade, C.A. Rosetti și Cesar Boliac. Speța umană care azi se numește reporter, nu se cunoștea pe acele timpuri. Ziarul era o catedră ori o tribună. Acolo se discutau idei și se discutau pe larg, tacticos, se polemiza cu adversarul în câte șapte coloane și când se isprăvea politica începea literatura. Trebuia spațiul de ocupat și literații neavând unde să-și publice operele alergau la ziar și gazeta avea mai mult înfățișarea unei reviste decât a unui ziar propriu zis”. Azi însă, spunea Mille era altceva: „Azi și timpul ne lipsește. Teorii citim în cărți și reviste; ziarul nu facem decât să-l răsfoim, să ne aruncăm ochii pe rubricile ce ne interesează”¹⁴.

Presa românească din Ardeal nu se deosebea prea mult de cea din vechiul regat, chiar dacă funcționa în condiții politice și juridice diferite. Octavian Goga publica în anul 1910 un articol în care critica lipsa de curaj a gazetarilor, platitudinile din presă și dezinteresul celor din breaslă față de probleme reale ale societății. Pledând pentru „dreptul criticii” așa cum își intitula articolul, Goga scria între altele: „Da, acesta este tipicul de legea veche. Vorbe mari, vicleimuri pompoase, o atmosferă sufocantă de laude și tămâieli și-o desăvârșită lipsă de sinceritate. Pe urma unui concert, la care ți-au țiuit urechile de încăierarea notelor false, raportorul nostru scrie despre eminenții artiști, care au întrecut orice așteptare; cutare fetiță simpatcă, care s-a jucat de-a teatru cu <<sodalii>> din Sibiu este numită <<celebra noastră tragediană>>; un protopop, pe care toți învățătorii îl cunosc de-un om foarte puțin scrupulos în chestii de plocoane și daraveri odioase, este prezentat drept <<vrednic fruntaș, care e un adevărat apostol al cauzei noastre>>; cutare politician de la țară, sărac în mijloacele lui intelectuale și șubred în temeiurile lui morale, vine pus la gazetă pe urma unei cuvântări, al cărei retorism răsuflat băjbâie de greșeli gramaticale, ca marele nostru orator ce aprinde sufletele. Și așa înainte pe toată scara îngustă a manifestărilor noastre sociale, culturale și politice, aceiași vorbărie goală, același măciniș de fraze uscate,

¹⁴ Constantin Mille, *Literatură și ziaristică*, în „Adevărul”, an XIV, nr. 4230 din 9 mai 1901, p. 1.

aceiași falșificare a adevărului. Viața noastră curge într-o matcă sărăcăcioasă, cu unde tulburi și adesea urâte, pe când gazetăria fără ochi și fără urechi cântă osanale și imnuri de mărire. Istoriograful acestor zile asemănând realitatea lucrurilor cu felul cum cronicarul ziarului a ținut s-o fixeze pe hârtie, va vedea cum adevărul denaturat se răsfrânge în aceste coloane, ca conturile reale ale feței omenești într-un ciob de oglindă proastă și le va așeza aceste tiparuri mâhnit la o parte, dându-și bine seama, că ziarele au altă menire, decât de a face pe bufonii de curte, ori pe apologeții ieftini”¹⁵.

Superficialitatea unor ziare era ironizată și în publicația umoristică „Furnica” (a lui C. Ranetti și N.D. Țăranu), care în anul 1915 scria astfel: „Ziaristica modernă, ziaristica pur comercială, se reduce aproape numai la <<informațiuni>>, totdeauna <<ultimele>> și <<telegrame>> sosite, bineînțeleș, <<ultima oră>>. Bani să iasă, că idei... Cei cu idei, neavând cui să le vândă, grămădesc marfă peste marfă, mai devreme sau mai târziu dau faliment, luând drumul balamucului. (...) <<Telegramele>> vin pe sârmă sau purtate de undele Herziene (telegrafie fără fir). <<Informațiile>>, la noi în București, sunt aduse de <<reporterii>> care toată ziua bat scările ministerelor și birourile Poliției Capitalei. Slujbă mecanică, în timpul căreia creierul are timp să se odihnească pe socoteala... cititorilor”¹⁶.

Articolul de fond din „Gazeta Transilvaniei” din ziua de 29 noiembrie 1916 făcea un apel la publicul cititor, să sprijine presa prin abonamente, asigurând în felul acesta stabilitatea și independența ziariștilor. „Presa – scria ziarul brașovean – este chemată să fie ecoul opiniei publice și tot ea are datorința să se facă canalul pulsațiilor și curenților existente la poporul respectiv. Ea nu este însăși opinia publică, ci opinia publică trebuie să se manifesteze printr-înșea. Căci ar fi un lucru de tot ciudat, ca unul sau câțiva gazetari aflători într-o redacțiune și de cele mai multe ori tineri fără experiență și carieră stabilă, să constituie opinia publică a unui neam și să-și aroge dreptul a fi judecătorul factorilor publici cu responsabilitate și îndrumătorii acțiunilor publice și instituțiilor de tot soiul”. Iar față de așteptările pe care publicul le are de la gazetele pe care le citește, ziaristul nota: „Dar publicul cititor nu știe, că de pildă la un popor ca al nostru gazetăria este poate cea mai istovitoare și cea mai nemulțumitoare ocupațiune. El nu și dă seama, că din abonamente și anunțuri de cele mai multe ori nu se pot acoperi cheltuielile enorme ale foii și că bieții redactori cu întreg personalul unei gazete sunt astfel plătiți, încât au prea puțin că să poată trăi și prea mult ca să moară. Unde mai pui răspunderea cea mare morală și fața de autorități, când direcțiunea ziarului nu concordează cu vederile și tendințele lor și grija pentru zile negre, când puterile nu mai îngăduie munca spirituală încordată și cu atât mai grea, cu cât e legată și de termene fixe. Sunt și gazete mari scutite de toate aceste scăderi; noi însă deacelea n-avem nici măcar una singură”¹⁷.

¹⁵ „Tribuna”, Arad, an XIV, nr. 259 din 1 decembrie 1910, pp. 1, 2.

¹⁶ „Furnica”, an XI, nr. 32 din martie 1915, p. 2.

¹⁷ „Gazeta Transilvaniei”, an LXXIX, nr. 220 din 29 noiembrie 1916, p. 1.

Problema relației dintre scriitori și ziariști rămâne însă în atenția publică, iar după războiul de reîntregire o regăsim în presa românească de pretutindeni. Astfel ziarul „Patria” ce apărea la Sibiu și era condus de Ion Agârbiceanu, publica în vara anului 1919 articolul „Presa scriitorilor”, din care reținem câteva idei interesante: „O mare parte din presa românească de astăzi – și numai așa se poate *româniza* întreaga presă – este scrisă și condusă de scriitori, care s-au consacrat mai de multă vreme unuia din genurile literare. Ziarul *Dacia*, unul din ziarele de la București de mare tiraj, are ca directori pe Brătescu-Voinești și Vlahuță, cel mai mare al nostru prozator filozofic, iar cel din urmă veteranul poeziei românești. (...) În acest fel presa românească este scoasă încet de sub teroarea inutilităților, unde zăcea de multă vreme și ea începe a deveni o catedră de orientare morală a societății românești. Dar mai ales ea reia firul tradiției pe care-l are presa românească, rupt de politicieni, care în dorul lor de parvenitism, dăduseră năvală și în presă. A face ziaristică era pentru ei tot una cu a face o campanie electorală întrebuițând aceleași mijloace ușoare în a atrage atenția publicului asupra lor, ca și într-un discurs”. Iar concluzia autorului articolului era limpede: „A venit vremea ca să fie înlăturați toți aceia care nu vorbesc de pe pedestalul unui trecut scriitoricesc. Când scriitorii vor deveni cu totul stăpâni pe presă, de la sine se vor elimina cei inutili. Presa trebuie privită ca o chemare și ca o manifestare intelectuală izvorâtă dintr-o *concepție de viață*”¹⁸.

Pornind de la dezbaterele pe tema profesiei ziaristice purtate în presa din străinătate, un articol din „Adevărul” considera normal interesul publicului pentru acest subiect, afirmând: „nu e profesiune mai deschisă ca ziaristica și mai invadată de nechemați”. Ziarele de opinie din vest începeau să dispară fiind înlocuite cu o presă a oamenilor de afaceri, care nu disting specificul acestei activități și urmăresc doar interesul material, constata autorul articolului. Interesante i se par însă calitățile ce se considera necesar să le îndeplinească un ziarist: „s-a găsit că un bun ziarist trebuie să cunoască, în afară de structura politică a diferitelor țări, puterea lor economică, aspirațiunile și industria lor, caracteristica popoarelor, trebuie să fi învățat dreptul, economia politică, să fie, dacă nu însuși literat, cel puțin în curent cu literatura mondială, cu mișcările artistice și mai presus de toate să cunoască noua știință a sociologiei, bazată pe istorie și istoria diplomatică a ultimelor secole”. Adăugând că ziaristul „trebuie să aibă talentul ziaristic de a percepe ușor și a reda tot așa de ușor, lucrurile cele mai aride și mai complicate”, ziaristul român ce se semna cu inițiala „M.” nota și considerațiile sale în această problemă: „Fără îndoială că ar fi bine ca ziaristii să posedă toate cunoștințele pe care le înșiră ziarul elvețian. Dar cu asemenea cunoștințe poți tot așa de bine să fii om politic și, pentru că vorbim de țara românească, mă întreb, câți miniștri posedă cunoștințele care se cer unui simplu ziarist? Perfecțiunea nu poate fi atinsă. Dar publicul este judecătorul nostru. Dacă el gustă pe un ziarist inferior, cu atât mai rău pentru dânsul. Dacă el știe să distingă din gloata celor nechemați pe omul de talent sau bogat în cunoștințe generale, cu atât mai

¹⁸ „Patria”, an I, nr. 130 din 27 iulie 1919, p. 1.

bine. E dar mai cuminte să lăsăm opiniunea publică să ne judece și să ne aprecieze, opiniunea publică, care știe, mai bine, să facă distincția între rău și bine”¹⁹.

Chestiunea moralității presei revenea periodic în dezbaterea publică și în legătură cu aceasta și cea referitoare la ziaristii compromiși, așa numiții „apași” ai presei, după o formulă consacrată în epoca poveștilor din Vestul sălbatic american.

Intervenind în polemica dintre alte ziare bucureștene, un redactor de la „Adevărul” scria în iulie 1912: „Apașii presei vor continua să-și exercite meseria și unii dintr-înșii vor găsi, pentru diferite motive, chiar protectori printre ziaristii adevărați și cumsecade. Și aceasta pentru că români suntem cu toții, buni și iertători și indulgenți față cu imoralitatea izvorâtă din... <<câștigarea>> unei pâini. Și apoi și pentru că, s-o spunem pe șleau, prea puțin ne-am gândit, să lucrăm pentru prestigiul breslei noastre. Publicul are în consecință despre noi o foarte proastă idee în fond. Ne socotesc băieți buni, ne apreciază uneori scrisul, dar n-a ajuns încă la convingerea că gazetăria este o meserie care, ca oricare alta, hrănește în mod cinstit pe cei care o practică”²⁰. Cât privește limbajul folosit de ziaristi, același C-tin Mille scria: „când în Parlament se vorbește de multe ori ca la cârciumă, când în lumea politică înjuria este o glumă permisă care nu mai impresionează, când a te numi *hoț*, *pungaș*, *escroc*, ori *vândut străinului* este o monedă curentă, este fatal ca și presa să se facă ecoul acestui chip de discuțiune. Prefaceți lumea politică, ridicăți nivelul moral al țării și al păturei conducătoare și ca urmare firească veți avea și o presă în care să se discute, nu să se injure”²¹.

Existau însă și rânduri frumoase scrise despre profesia de ziarist, menite să prezinte publicului adevărata față a acestui slujbaș dedicat activității sale trup și suflet.

Astfel, în anul 1905 ziarul „Adevărul” publica următoarele rânduri: „Mulți cred ca meseria de gazetar e foarte ușoară și are multe avantaje: lucrezi puțin, ești bine văzut, ai intrare pretutindeni. În realitate a fi gazetar, mai ales la o gazetă mare, înseamnă a fi robul publicului. De dimineața și până seara, uneori până noaptea târziu, trebuie să fii la post, pentru ca ziarului să nu-i lipsească nimic: niciodată o altă gazetă să nu aibă mai mult decât a ta! – acesta-i principiul. Publicul abia observă emulația febrilă dintre gazete, această cheltuie, această risipire de energie și muncă, ziaristul chiar atunci când e cu familie, nu poate răsufla liber, căci are mereu răspunderea rubricii la care colaborează. (...) Poți să fii omul cel mai puțin curios din lume, dar dacă ești reporter trebuie să alergi la toate incendiile, crimele, să te interesezi de toate cancanurile politice, să cercetezi toate întâmplările fără nici o importanța reală, dar care pentru moment pasionează publicul; să te duci la teatru, ca să faci o dare de seamă de la vreo reprezentație proastă, atunci când ai avea poftă să stai mai bine în familie; să asuzi la o întrunire de cetățeni și să ei note după discursuri ce nu te interesează, atunci când ai avea poftă să te preumbli sub pomi, la răcoare”²².

¹⁹ „Adevărul”, an XXXII, nr. 10684 din 26 ianuarie 1919, p. 1.

²⁰ „Adevărul”, an XXVI, nr. 8234 din 15 iulie 1912, p. 1.

²¹ „Adevărul”, an XIV, nr. 4230 din 9 mai 1901, p. 1.

²² „Adevărul”, an XVIII, nr. 5721 din 18 iulie 1905, p. 2.

Aprecierea publică pozitivă a activității jurnalistice era prezentă atât în societate cât și în paginile ziarelor, care promovau exemplele de jurnaliști ce ajunseseră să ocupe funcții importante, grație doar activității și talentului lor. Un astfel de caz era prezentat publicului în anul 1915, când Alex. Mavrodi fusese numit director al Teatrului Național, după o experiență ziaristică anterioară, dar și una teatrală la Iași. Colegii săi de la „Viitorul” aveau astfel ocazia să își exprime bucuria față de schimbarea mentalității publice în privința muncii ziaristilor: „Cui se datorește această evoluție a ziarismului românesc? Desigur nu împrejurărilor fatale, ci talentului, muncii și culturii celor mai mulți din gazetarii de la noi. Când cineva ajunge să scrie, așa cum scriu unii din gazetari, acel cineva nu poate rămâne în umbră, căci talentul nici nu cere răsplată; ea vine de la sine printr-un fel de <<armonie prestabilită>> – cum spunea Leibnitz – ca să încoroneze o frunte ce gândește și să consacre. E un temperament ce arde pentru toate cauzele mari și bune”. Și articolul explică apoi evoluția pozitivă a jurnalismului la noi: „Chemarea astfel la situațiuni, a unora dintre gazetarii de la noi, este astfel o confirmare a unui fapt notoriu: a faptului că în presa românească sunt temperamente reale, care ar fi putut în orice țară de veche cultură, să-și facă un drum prin viață. În fiecare din gazetarii de marcă de la noi, e o personalitate. Ea trebuie astfel să contribuie și în afară de presă, la susținerea Statului și să servească intereselor publice, cum le-a servit zilnic de pe tribuna presei. S-au dus astfel timpurile ziarismului nomad; au venit acelea ale ziarismului respectat și apreciat”²³.

Despre ziaristul din timpurile noi vorbea și Sebastian Bornemisa, director al revistei „Cosânzeana” și al ziarului „Lumea și Țara”, atunci când își amintea cu nostalgie de începuturile sale în profesia de ziarist. Scria în acest sens: „Ochii mei aruncând o privire retrospectivă asupra acestor fapte, nu mă pot opri la trecutul meu de ucenicie gazetărească, fără să încerc a cuprinde și viața de astăzi a presei românești de dincoace de Carpați. Trăind intensiv în mijlocul ei, cunoscând de aproape anii de înfiripare a mai multor publicații și văzând generația de gazetari, care se ridică, mă întreb dacă viitorul va fi mai trandafiriu decât trecutul și dacă cei ce caută a se adăposti astăzi în presa ardeleană, mai reprezintă oare aceiași garanție pentru ea, pe care au reprezentat-o vechile generații de slujitori ai condeifului? Stau parcă la îndoială, căci prea mi se par pripiți aceia care dau buzna spre această viață de jertfă. Dezorientați asupra enormelor sacrificii, pe care astăzi un ziarist trebuie să le aducă pas de pas, ei îmi par adesea niște fluturi care-și ard aripile la cel dintâi contact cu flacăra mistuitoare a acestei vieți, care nu e nici ușoară și nici prea încărcată de beneficii materiale”²⁴.

În anul 1922 Sindicatul Ziariștilor din București a apelat la Nicolae Iorga pentru „a scrie un istoric credincios de la începuturile producțiilor românești pe calea tiparului și până aproape de zilele noastre”. Apare astfel lucrarea „Istoria Presei

²³ „Viitorul”, an VIII, nr. 2721 din 8 septembrie 1915, p. 1.

²⁴ Sebastian Bornemisa, *Unde am învățat gazetăria*, în „Almanahul Presei Române pe 1926”, Editat de Sindicatul Presei Române din Ardeal și Banat, Cluj, 1926, p. 100.

românești de la primele începuturi până la 1916”, pe care Iorga o semnează ca ziarist. Iorga insistă aici asupra rolului presei românești în formarea opiniei publice, a curentului patriotic ce a dus în final la realizarea visului unității naționale, dar remarcă și legătura dintre cultură și ziaristică. Ajuns la presa zilelor în care scria această lucrare, Iorga face o apreciere din același punct de vedere al relației sale cu cultura, scriind următoarele: „Curentul cultural n-a putut ține piept, după biruință, avântului reluat în condiții economice mai favorabile, al presei de partid și al presei fără direcție limpede. Suntem în drept, gândindu-ne la personalul de mare valoare care joacă un rol important în presa noastră, a crede că aceasta este numai o fază trecătoare, că e o cedare de teren față de un public amestecat, iar nu capitularea steagului nobil care a plutit atâtea decenii asupra activității ziaristice românești, că a venit vremea în care se va face o deosebire netedă între ziaristica poporului românesc, cu dezvoltarea lui economică și progresul lui cultural, și între celelalte, care vor trebui să facă tabără aparte. Faptul că din ce în ce mai mult organele mari îmbrățișate de public, ca *Universul* și *Adevărul*, cer literaturii și culturii o participare în care direcția cea bună se impune peste pretențiile moderniste și simboliste, menite să strice unei societăți căreia-i oferă <<frumosul>> într-o formă personală arbitrară, este o garanție în acest sens și interesul pe care publicul îl arată pentru propaganda morală, culturală și națională, prin articole speciale sau numere de duminică ale acestor foi, face să se prevadă vremea când, ca în atâtea momente hotărâtoare din viața poporului nostru – și acest moment de consolidare este unul din ele – colaborația tuturor elementelor prin care se exprimă normal vitalitatea românească va fi desăvârșită”²⁵.

Fără a încerca să epuizăm subiectul, ne oprim aici cu trecerea în revistă a modului cum ziaristii din România de la sfârșitul secolului XIX și începutul celui următor își considerau profesia. Concepțiile lor pot fi explicate prin formația lor culturală, dar și prin influențele străine ce îi marcau; trăiau și lucrau într-o societate românească aflată în proces de modernizare, de așezare instituțională și de cristalizare a principiilor democratice ce animau lumea acelei epoci. În aceeași măsură erau la curent cu evoluția presei din țările vestice, tinzând la imitarea curentelor ce apăreau acolo și a tehnicilor ziaristice inovatoare. Pe de altă parte erau conștienți de rolul presei în formarea opiniei publice, de puterea presei – am zice noi azi – de unde derivau și obligațiile deontologice pe care le aveau. Desigur vorbim de presa importantă, de marile cotidiane și de ziaristii dedicații profesiei lor, pe lângă care au existat întotdeauna și mai peste tot, ziare fără importanță și ziaristi nepricepuți. Dar nu trebuie să uităm că România acelor vremi avea totuși o presă liberă, ce a putut juca un rol important în procesul de modernizare a țării, slujind astfel atât interesul propriu profesional cât și pe cel al publicului larg. Firește se poate discuta și de impactul presei în societatea românească a timpului, de evoluția cititorilor de ziare în ceea ce privește așteptările lor de la presă, nevoia de informație diferită de la sate la orașe, de la

²⁵ *Istoria presei românești de la primele încercări până la 1916*, de N. Iorga ziarist, Atelierele soc. anonime “Adevărul”, București, 1922, pp. 165, 166.

intelectuali la lucrători, etc., dar toate acestea și multe altele pot constitui subiecte viitoare.

Bibliografie selectivă

„Adevărul”, an XI, nr. 3240 din 24 iulie 1898; an XI, nr. 3242 din 26 iulie 1898; an XII, nr. 3728 din 8 decembrie 1899; an XIII, nr. 4096 din 19 decembrie 1900; an XIV, nr. 4230 din 9 mai 1901; an XVIII, nr. 5721 din 18 iulie 1905; an XXVI, nr. 8234 din 15 iulie 1912; an XXXII, nr. 10684 din 26 ianuarie 1919.

„Furnica”, an XI, nr. 32 din martie 1915.

„Gazeta Transilvaniei”, an LXXIX, nr. 220 din 29 noiembrie 1916

„Generația Nouă”, an XIII Seria II, nr. 9 din septembrie 1893.

„Lupta”, an XII, nr. 2559 din 15 aprilie 1895; an VI, nr. 732 din 11 ianuarie 1889.

„Patria”, an I, nr. 130 din 27 iulie 1919.

„România Liberă”, an XII. Nr. 3181 din 9(12) aprilie 1888.

„Transilvania”, an XXX, nr. 7 din 15 iulie 1899.

„Tribuna”, Arad, an XIV, nr. 259 din 1 decembrie 1910.

„Viitorul”, an VIII, nr. 2721 din 8 septembrie 1915.

Bornemisa, Sebastian, *Unde am învățat gazetăria*, în „Almanahul Presei Române pe 1926”, Editat de Sindicatul Presei Române din Ardeal și Banat, Cluj, 1926.

Istoria presei românești de la primele încercări până la 1916, de N. Iorga ziarist, Atelierele soc. anonime “Adevărul”, București, 1922.

Șeicaru, Pamfil, *Istoria Presei*, Editura „Paralela 45”, Pitești, 2007.